

Ünnepi tanulmányok

Máthé Gábor

65. születésnapja

tiszteletére

Laudatio	7
Antal Tamás: A nagyváradi (1881–1981)	12
Babják Ildikó: Formalizmus	32
Balogh Elemér: Az úriszék bíráskodásának megújítása a reformkori büntetőtörvény-tervezetekben	48
Balogh Elemér: A magyar jogtudomány fejlődéséről	55
Szerkesztette	
Barna Attila: Kísérlet a magyar jogtudomány kialakítására	77
– II. József közigazgatási reformja a magyarországi vármegyékben	
Bébi Gábor: Bírói közgyűlések Magyarországon 1273 és 1303 között	97
Blazovich László: A gyulai vár kálvária 1520. május 11-én kiadott rendtartás	117
Bódiné Beliznai Kinga: Állatok és jog	123
Föglein Gizella: Kvázi kisebbségi jogok Magyarországon	144
Gönczi Katalin: Hatalommegosztás és felvilágosodás	161
Homoki-Nagy Mária: A magyar jogtudomány fejlődéséről	174
Horváth Attila: A büntetőjog története Magyarországon a szovjet típusú szocializmus időszakában	193
Kajtár István: A magyar jogtudomány fejlődéséről	225
Kelemen Miklós: A Római Birodalom jogtudományi igazgatásának koordinációs központjai	242
Képes György: Függetlenségi nyilatkozat a 14. századi Skóciáról	260
Kis Norbert: Megérte az idő, hogy a közigazgatási büntetőjog	288

Gondolat Kiadó • Budapest, 2006

VÖLGYESI LEVENTE

Választójogi szabályozás az újkori városigazgatásban

A népszuverenitást megtestesítő népképviseleti választójogot Magyarországon az 1848: 5. tc. vezette be az országgyűlés tekintetében. A magyar városok választójogi modernizációja szintén 1848-ban történt meg, amelyet a 23. tc. rendezett viszonylagosan nagy részletességgel, külön tc.-ben foglalkozva a szabad királyi városokkal, de ezeket a szabályokat inkorporálta a községekről szóló 24. tc. is, ezáltal minden magyarországi településen megvalósult a szélesebb néprétegre alapozó választójog. Az első modern, polgári kori választás az alábbiak szerint zajlott le.

Választójoggal rendelkeztek a városi közösségnek mindazon férfi tagjai, akik teljes korúak és valamelyik törvényesen bevett vallás követői voltak, sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom alatt, sem pedig hűtlenség, csempészség, rablás, gyilkosság vagy gyújtogatás miatt fenyték alatt nem álltak. Vagyoni cenzus – az országgyűlési választásoknál szabályozott módon – került bevezetésre. A város határához tartozó és a telekkönyvben tulajdonként feltüntetett olyan házzal vagy telekkel kellett egy éve rendelkezni, amelynek értéke kisvárosban 300, középvárosban 700, nagyvárosban 1000, Pest városában pedig 2000 pengő Ft-ot ért. Ennek alternatívája, ha valaki a város határában mint kézműves, bejegyzett kereskedő, gyáros egy év óta letelepedett, saját tulajdonú műhellyel vagy kereskedési teleppel vagy gyárral bírt, és ha kézműves, folytonosan legalább egy segéddel dolgozott.

A vagyoni cenzus mellett vagylagosan műveltségi cenzussal találkozunk. Szavazhattak azok a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a Magyar Tudós Társaság tagjai, akik a városban egy év óta laktak, és kisvárosban 40, középvárosban 60, nagyvárosban 80, Pest városban 100 pengő Ft házbért fizettek. Ezeken kívül mindazok választójoggal rendelkeztek, akik a város kebelében két év óta letelepedtek, és kisvárosban 200, középváros-

ban 400, nagyvárosban 600, Pest városban 800 pengő Ft biztos jövedelmet kimutatni képesek voltak. Itt is megtapasztalhatjuk továbbá a jogkiterjesztés jogtechnikáját, hiszen akik eddig városi polgárok voltak, ha a fentebbi pontokban leírt képességgel nem is bírtak, választójogosultsággal továbbra is rendelkeztek.

A tisztújítás a következőképpen zajlott. Az említett 23. tc. kihirdetése után a polgármester, illetőleg bíró azonnal közös és nyilvános ülésben egybegyűjtötte az eddigi tanácsot és a választópolgárságot. Egy ülés keretében a tisztújító szék megtartására az ülés résztvevői elnököt és küldöttséget választottak a választópolgárok összeírása végett; továbbá intézkedéseket tettek az összeírási eljárás végrehajtása és a választás helyének és idejének kijelölése érdekében. A választás napján a választott elnök előzetes ülést tartott, amikor szavazatszámláló bizottságot választottak titkos szavazással. Ezen az előzetes ülésen az eddigi tisztikar és a választópolgárság hivataláról lemondott. A tisztviselők közül polgármestert, főbíró, főkapitányt, alkapitányokat, tanácsosokat, jegyzőket, tiszti ügyészeket, levéltárosokat, telekbíró, számvevőt, tiszti főorvost, fősebészt és főmérnököt választottak. A megválasztható személyekre az úgynevezett kijelölő választmány és a választási elnök tett javaslatot.

A törvény külön szabályozta a képviselők megválasztását. A képviselő-testület tagjainak választását külön jelölési procedúra nem előzte meg. Azt, hogy ez a választás hogyan zajlott le, milyen választókerületeket állítottak a városban, a szavazatszedés módja a választópolgárok összeírására szolgáló ülésen került meghatározásra. Képviselő lehetett a város bármely letelepedett lakosa, aki a törvényesen bevett vallások valamelyikét követte. A képviselő-testület kisvárosokban legalább 30, középvárosokban legalább 82, nagyvárosokban legalább 157 tagból állt. A választásokat titkos szavazással bonyolították le.¹

Ezt az egységes szabályozást megelőzően az országban igen változatos képet mutatott a választási eljárás, sok városban különböző ősi tradíció volt a meghatározó,² bár a helytartótanács és a kamara a 18. századtól igyekezett a választási eljárásokat egységesíteni. A választások törvényessége érdekében királyi biztosokat is küldtek a helyszínekre. A fentiek ellenére valahol évente, másutt kétévente vagy még ritkábban tartottak választásokat, mind a megválasztható személyek köre, mind a választásra jogosultak aránya a városi lakossághoz képest igen változó volt. Az újonnan kiadott szabad királyi városi kiváltságlevelekben megfigyelhető az a tendencia, amelyben az uralkodó igyekezett egységesíteni a fennálló szabályokat,³ ezzel min-

tát szolgáltatva a magyarországi szabad királyi városoknak és mezővárosoknak egyaránt. Amikor 1723-ban megalakult a helytartótanács, a városi statútumok felügyelete alapfeladatai közé tartozott, így az egyes választójogi szabályozásba is beleszólást nyert.⁴

A szabad bíróválasztás joga mindenkor a városi önállóság alapja volt. Már a korai feudalizmus idejében azzal emelkedtek ki a községek közül jogi szempontból egyes helyek és lettek városokká, hogy szabad bíró- és tanácsválasztási jogot kaptak. A városi területen a bíró – a szintén választott s rendszerint tizenkettőt számláló – esküdtekkel (jurati, senatores, magistri) gyakorolta a joghatóságot. Az esküdtek kollégiumát gyűjtőnéven tanácsnak (senatus) nevezték. E szűkebb testületi szerv mellett mint nagyobb testület működött a külső tanács és a választópolgárság (electa communitas), akik a (belső) tanács működését ellenőrizték. A választott polgárság élén a szószóló állt (fürmender, Vormund, tribunus plebis), aki az egész közösséget képviselte a tanáccsal szemben. A 18. század derekán már a városi jogban csak állandó tanács szerepelt, életfogytig választott tanácsosokkal. Ez tükröződik vissza a kiváltságlevelekben is.

A városbíró és a többi tisztségviselő választását a legtöbb városban írásban szabályozták. A bírónak és a tanács tagjainak mindenekelőtt városi házbirtokosnak és polgárnak kellett lenniük. Ezek előírására nyomós indokai voltak a városiaknak, hiszen akinek nincs birtoka a város területén, és mégis tisztségviselő lesz, s működése során a város javaiban kár esnék, vagy nem adna pontos számadást, a városnak nem lenne semmi biztosítéka, hogy a mulasztóval szemben vagyoni szankciót érvényesítsen. A városi hivatalnokok fizetése csekély lévén, a nem birtokos tisztviselők a közösségnek terhére élősködnének.⁵

A régi középkori demokratikus városjog szerint a magyar városokban a bírót az összes polgárok önmaguk közül választották. A későbbi fejlődés szerint a bírót csak a tanácstagok közül lehetett választani. A választást pedig nem a polgárok maguk ejtették meg, hanem egy szűkebb körű választópolgári testület, amelyet egészen a 19. század közepéig mindenkor a tanács egészített ki. Tehát azáltal, hogy a választott testület választotta a tanácsot és ebből a bírót, viszont a tanács jelölése alapján e szűkebb testület önmagát is kiegészítette a polgárok beleszólása nélkül, a hatósági jog lassankint majdnem minden városban tulajdonképpen egy szűkebb elit birtokába került.⁶

Amint a feudális lét alapja a nemes-nem nemes elkülönítés, ugyanígy a városokban is megjelenik egy szembetűnő rétegződés, amely az egyszerű városlakókat elkülöníti a befolyásos rétegtől.⁷

Megfigyelhető országosan – függetlenül a város szabad királyi vagy mezővárosi státusától, hogy az aktív és a passzív választójog igen korlátozott, a tisztségviselők jelentős része élethossziglan tölti be a hivatását.⁸ Ez főleg a testületi szervezetekben figyelhető meg. A város főbírája, szószólója és az alkalmazottak gyakran, általában évente cserélődnek, bár a jegyzőkönyvekben legtöbbször ugyanazok a nevek vagy családok tűnnek fel egy-egy tisztségben huzamosabb időn keresztül. Marosvásárhelyen viszont, bár szintén évente van tisztújítás, de minden tisztséget legfeljebb egy alkalommal volt köteles valaki elvállalni. Ebből úgy tűnik, hogy itt terhes ezeknek a tisztségeknek az ellátása, s a városi elitizálódás nem ment végbe.⁹ Esztergomban, az 1728. április 24-én, a tisztújítás napján kelt jegyzőkönyvi bejegyzés szerint a bíróválasztás kétévente volt. A bíró köteles két ciklust is végigszolgálni, így ha megválasztják, tehát akár négy évet is. A bíró vagy magyar, vagy német nemzetiségű lehet. A bíró megválasztásakor a leköszönő bíró mellett ellenkező nemzetiségű, három tanácsos jelöl. Ezek közül (tehát négyük közül) lehet az új bírót megválasztani. Így lehetséges, hogy valaki két ciklust vigyen.¹⁰ 1732. április 24-én megismétlik a rendelkezést: ezen a napon választanak bírót két esztendőre. A bíró vagy magyar, vagy német nemzetiségű. Amikor letelik a két év, és a bírót újra jelölik, mellé a külső tanács két ellenkező nemzetiségű jelöltet állít, amíg a belső tanács egy azonos nemzetiségű jelöltet állít. Így két-két azonos nemzetiségű bírójelöltre lehet választani.¹¹

Győr esetében – még mezővárosként – a bíróválasztás akként zajlott, hogy a városi tanács tagjai közül a választópolgárság négy személyt jelölt, akiket a földesúrnak bemutatnak, és közülük választotta ki a földesúr a bírót. A káptalan mint földesúr rendszeren a legtöbb szavazatot nyert és így első helyen jelölt polgárt erősítette meg a bírói tiszttel viselésére, ha komoly kifogás nem merült fel ellene valamely tekintetben.¹² Az is előfordult, hogy a katolikus földesúr protestáns jelöltet támogatott, mert azt a személyt találta szakmailag alkalmasnak.¹³

A tendencia abba az irányba mutat, hogy a vezető testületek, tehát a belső tanács, a külső tanács és a választópolgárság testülete élethossziglani kinevezésben részesült.¹⁴ A belső tanács a külső tanácsból vagy – annak hiányában – a választópolgárságból egészült ki, amíg ez utóbbi két testületet legtöbbször a belső tanács egészíti ki. A városi alkalmazottakat a belső tanács foglalkoztatja, általában egyéves időtartamra. Az élethossziglani pályára jó példa Kőszeg esete. A városi tanács felszólítja a bírót, hogy a 24-es (külső) taná-

csokat hívja meg rendszeresen a tanácsülésre, mert a belső tanács tagjai öregség okán egyre fogynak, s bele kell tanulni az utódoknak a város ügyeinek vitelébe. Itt is nagyon jól megfigyelhető, hogy a városi tanács tisztújítása eléggé belterjes, itt sem merülhetett fel más személy neve, csak azé, aki a külső tanács tagja, így az elitizálódás egyértelmű.¹⁵

Az egyik fennmaradt, már az újkorban keletkezett, de a központi beavatkozástól mentes választási szabályozás Kassa városánál figyelhető meg. A választási eljárást évente megismételték, a tisztikar minden évben teljes egészében megújult. Természetesen egy személy adott posztra tetszőleges alkalommal újraválasztható volt. A tisztújításra januárban, a naptári év elején került sor. Vízkeresztet követő vasárnap előtti csütörtökön a hivatalában lévő választópolgárság lemondott. Szombaton a városbíró és a tanács megválasztotta az új választópolgárságot. Még ezen a napon az esti órákban az újonnan megválasztott tagoknak cédulát küldtek ki, amelyen a nevük és a megválasztottságuk ténye állt. Vasárnap hajnali négy órai időpontra hívták az átadott cédulák az újdonsült tagokat a városházára. A városházán a megjelent tagok átadták cédulájukat egy poltúrával egyetemben. Aki ezen kötelezettségének nem tett eleget – hiszen tudjuk, a feudális tisztségek vállalása általában kötelező volt –, két magyar forint megfizetésével bírságolták. A „mandátumigazolást” követően a városi plébánost a városházára kísérték, aki itt misét mondott a bölcs és igazságos választás érdekében. Német és magyar nyelven három szentírási szakaszt olvastak fel. A nép szószólója intelmet intézett a választópolgársághoz, majd a miatyánk elimádkozása után megkezdődött a városi nép új szószólójának a megválasztása.¹⁶ A sikeres választást követően a választópolgárság két tagja felkereste házában az új szószólót, majd a városházára kísérte, ahol hivatali elődje iktatta be őt hivatalába. Ezt követően az egész választópolgárság a nagytemplomba vonult. A plébániai nagymise után a templomból mindenki hazakísérte az új szószólót, imát mondtak érte, és mindenki – jókívánságaikat tolmácsolva – kezet fogott vele. A régi szószóló délután négy órára a tanácsosokat a városházára hívatta és ott a városatyák asztalánál az egész városi tanácsot feloszlatta. Hétfőn reggel négy órakor a választóközösség szintén a városházára ment. A szentmise keretében az elmúlt napi szertartáshoz hasonlóan felolvastak három szentírási részletet. A szent cselekményt követően a választópolgárság megválasztotta az új városbíró. Az új városbíró a választott polgárság tagjaival egyetemben a nagytemplomhoz vonult. A kapuban a régi városbíró és a leköszönő városi tanács várta az eddig

már megválasztott új tisztségviselőket. A nagytemplom kapujában a nyilvánosság előtt a régi városbíró most leköszönt. Ekkor a nép új szószólója megnevezte az új városbíró, és mindannyian bevonultak a templomba. A templomban felcsendült a Te Deum, majd a bíró mondta el beszédét. A leköszönő városi tanácsos urak hazakísérték az új bírót, és a háza előtt, búcsúzkodás közben gratuláltak neki. Már péntek reggel van, a választási eljárás nyolcadik napja, amikor a választópolgárság hajnali négy órakor ismét a városházán egybegyűlt. Az immár harmadik ilyen alkalommal szintén szentmise három bibliai idézettel, majd megválasztják a tizenkét tanácsost. Ezzel most már megválasztották a három meghatározó hatalmi tényezőt, amely a választópolgárság, a városi tanács és a városbíró. Szombat reggel hét órakor a választópolgárság ismét egybegyűlt, határozatokat hozott. A hatalmat a polgárság nevében az új előljáróságra ruházta. Végül a város bírāja, majd a tanácsos urak, végül a választópolgárság tagjai letették a szokásos esküt.

A szabad királyi városi választások mellett érdekes megfigyelni három szomszédos mezővárosi választást is. Tarcalon minden év január 1-jén volt a tisztújítás. A bíró hajnalban összegyűjtötte a tanácsot. Intelmet intézett hozzájuk, majd a jegyzővel és egy szolgabíróval külön helyiségbe vonult. Oda mentek be a tanácstagok egyesével, és szavaznak az új bíró személyére azon két vagy három személy közül, akiket a bíró megnevezett. Hogy ez utódkijelölési jogot jelentett-e, arra kétséget kizáróan nem tudjuk a választ. A jegyző felírta a szavazatokat, majd még eredményhirdetés előtt elmentek a templomba istentiszteletre. Utána a templomban maradtak a városi lakosokkal együtt, ahol a bíró kihirdette, hogy ki lett az új bíró és a két városi szolgabíró. Ez utóbbi három személy a városi lakosok közül választott maga mellé egy negyedik személyt, harmadik szolgabírónak. Ezt követően az óbíró házában egy hordó városi bort megittak a tanáccsal, valamint a tanács ebédet kapott az óbírótól.¹⁷

A szomszédos Bodrogkeresztúron Szent Miklós napján járt le a mandátum. Három nappal korábban, kora hajnalban összegyűltek a tanácstagok, amikor is a leköszönő bíró intelmet intézett a tanácshoz. Ezt követően megnevezett három személyt a bíró, akit ő alkalmasnak talált az új bíró tisztségére. Meghagyta, hogy ezen három napig gondolkodjanak. Szent Miklós napján hajnalban újra találkoztak, majd intelmet követően a jegyzővel és egy szolgabíróval külön terembe vonult. Ott az óbíró leadta a szavazatát. Ezután egyesével bejöttek a tanácsosok, és leadták a szavazatukat. A jegyző a három jelölt neve alá írta annak a nevét, aki arra a személyre szavaz. Ha

valaki egy negyedik személyre szavazott, a jegyző azt is feljegyezte. Így tehát a bírónak, bár volt jelölési joga, de ettől érvényesen el lehetett térni. Ezt követően visszamentek a tanácsba, ahol megnevezték az új bírót. Az új bíró ezután szabadon választott magának egy szolgabírót. Ezt követően a tanács is választott egy szolgabírót. Ha ezzel a személlyel az új bíró nem volt megelégedve, közösen választották meg ezt a másik szolgabírót. Ezt követően a városi tanács választott új esküdteket, városi szolgákat és egyéb tisztségviselőket. Ekkor még a választások eredménye bizalmas. Délben újra összejött a tanács az óbíró házában ebédre, ahol már a prédikátor is jelen volt. Itt megjelent a városi nép is, akit az óbíró megkérdezett, hogy a személyekkel meg van-e elégedve. Erre a szószóló köteles volt válaszolni, s engedelmességet fogadni az új elöljáróságnak. Ekkor az óbíró a városi borból egy-két hordót megnyittatott a városiaknak. Aztán az újbírót házához kísérték, elbúcsúztak tőle, s mindenki hazament. Szent Miklós napja utáni 15 nappal gyűlt össze először a tanács, hogy az új tisztségviselők megkezdjék a munkát. Először az óbíró megeskette az újbírót, majd az újbíró az óbírot, hogy segíteni fogja tanácsaival munkáját, majd a szolgabíráit, s a többi tanácstagot és tisztségviselőket. Imádsággal zárták az összejövetelt.¹⁸

A harmadik szomszéd Tokaj, ahol a tisztújítás az alábbiak szerint alakult. Itt pünkösöd napján került rá sor. Szombat hajnalban a bíró házában gyűltek össze a tanácsosok. A bíró beszédet intézett, majd szintén egy külön helyiségbe ment a jegyzővel és egy szolgabíróval. Egyesével bejöttek a tanácstagok. A bíró két vagy három bírójelöltet állított, de a tanácsos más személyre is leadhatta a voksát. Ekkor még a szavazás végeredménye titkos volt. Ezt követően a templomba mentek, ahol az istentiszteletet követően az óbíró a tanácsával a város népe elé állt, és megnevezte az újbírót, valamint az egyik szolgabírót. Az újbíró is jogosult volt megnevezni egy szolgabírót, a tanács által megjelölt két személy közül. Ezt már általában akkor tette, amikor átvette a hivatalát. Ez a nap pedig a pünkösöd utáni szerda volt. Akkor az óbíró házában ebédeltek, amikor is az újbíró megnevezte a másik szolgabírót, magához vette a városi borospince kulcsait és a kalodát, s ettől a jelképes aktustól kezdve gyakorolta ő a főbírói hatalmat. Pünkösöd utáni második csütörtökön (ez úrnapja) az új bíró házához hívta azokat, akikkel együtt kívánt dolgozni. Így kiválasztotta mind a tanácsból, mind a községből azokat, akiket ő (egyedül) tanácsosnak választott. A prédikátor is a bíró házához ment, és intelmet intézett a tisztségviselőkhez. Ezt követően az óbíró feleskette az újbírót, aki aztán feleskette maga mellé tanácsosnak az óbírot, a két

városi szolgabíró (így pont négyen vannak a belső tanácsosok), valamint a kiválasztott tanácstagokat. Ezt követően imádkoztak, majd a prédikátorral egyetemben lakmároznak a tanácsosok, akik szintén kötelesek voltak beszállni egy-egy tál étellel, valamint ötven pénzt érő borral.¹⁹

A három mezővárosi példa után ismét tekintsünk a szabad királyi városokra és az általános, közös szabályokra. Az államhatalom egyre inkább ellenőrzése alá kívánta vonni a választási eljárást a városokban. Erre legkézenfekvőbben a szabad királyi városokban nyílt lehetőség. Ez készítette az udvart az 1690. december 15-i rendelet kiadására, amely szerint a pozsonyi kamara minden városi tisztújításra a magyar kancellárián keresztül királyi biztost küldött ki, aki a király nevében a tisztújítást vezette. A királyi biztosok, rendszerint kamarai tisztviselők, meglehetősen széles hatáskört kaptak a városi tisztújításokon.²⁰ A magyar kamara, bár alaptevékenységében pénzügyi irányító és ellenőrző szervezet volt, de a szabad királyi városoknak minden esetben meg kellett küldeniük a tisztújítás lebonyolításával kapcsolatos jelentésüket.²¹ Érdekességként könyvelhetjük el, hogy jelentősebb városaink tisztújítás ügyében a kancelláriához is küldtek gyakorta felterjesztést. Ilyen városok voltak – a fennmaradt levéltári anyagok tanúsága szerint – Eger, Székesfehérvár, Bakabánya, Bazin, Bártfa, Breznóbánya, Buda, Kapronca, Kassa, Korpona, Szeben, Komárom, Révkomárom, Kremnic, Debrecen, Eperjes, Felsőbánya, Kőszeg, Győr, Késmárk, Kismarton, Lőcse, Libetbánya, Modor, Nagybánya, Pest, Pozsega, Pozsony, Rimaszomat, Ruszt, Szentgyörgy, Selmezbánya, Szeged, Sopron, Esztergom, Szakolca, Szatmárnémeti, Trencsén, Tarna, Újbánya, Varasd, Zágráb, Zombor. Elmondhatjuk, hogy a királyi udvar legtöbb kormánysszerve részletes információkkal rendelkezett a magyar városok tisztújítási szokásairól, az azok között rejlő különbségekről és a felmerülő problémákról. Bár a városok a jelentéseikben igyekeztek magukat és eljárásaikat kedvező színben feltüntetni, de a királyi biztos gyakori jelenléte és egyéb informális csatornák alapján megbízható képpel rendelkezhetek az országos városi tisztújítási gyakorlatról.²²

Pest, Buda és Székesfehérvár 1703. október 23-án nyerték vissza szabad királyi városi rangjukat, miután az európai egyesült seregek felszabadították Magyarországot jelentős részét a török fennhatóság alól. A választás menetét a királyi szabadalomlevelek részletesen tartalmazzák. Pesten minden második évben kellett tisztújítást tartani, a kiküldött királyi biztos jelenlétében. A polgárokat a bírónak vagy a polgármesternek kellett szabályszerűen összehívnia. Ekkor a polgár-

mester és a jegyző lemondott, majd a szószóló és a jegyző előtt a választópolgárok egyesével szavaztak. Megerősíthették az eddigi bírót és polgármestert is, illetve a tanács tagjai közül mást is kinevezhettek. Utána a plébániatemplomba vonulnak át eskütételre. A tizenkét főből álló tanács élethossziglan volt választva. A választópolgárság ezt is kiegészítette, ha meghalt valaki, illetve az arra alkalmatlant elmozdíthatta, a tisztségviselőket elszámoltathatta.²³ Pest városa is részesült utasításban, felújítva és konkretizálva az 1703-ban meghatározott szabályokat. A városi tanács utasítása báró Laffert Ferdinánd királyi kamarai biztostól származik és 1731. augusztus 7-én kelt. A tisztújítás a király és a biztos előírása szerint úgy történik, hogy Szent György napján összehívták a külső tanácsot és a választópolgárságot, a bíró kétévi hivatalviselés után lemondott, és vele együtt a két szószóló is. Veni Sancte után a zárt tanácsteremben jelölés alapján a tanács betöltötte a külső tanácsban és a választópolgárságban megüresedett helyeket, majd az utóbbi szószólót választott. Ezt követően a tanács visszavonult, és a királyi biztos (ha van), a jegyző és a két szószóló egyenként szedte be a szavazatokat, és az ismét összegyűlt három testületnek kihirdette a szótöbbséggel megválasztott bíró személyét, aki végül a plébániatemplomban ünnepélyesen letette az esküt. Bár a kiváltságlevél értelmezése körül vita támadt, a királyi biztos utasításba adta, hogy a tanács tartózkodjék a megüresedett tanácsosi helyek betöltésétől, amíg a király nem dönt a kérdésben, miszerint jogos volt-e a méltatlannak ítélt tagok eltávolítása.²⁴ 1751-ben a helytartótanács – hivatkozva az országos gyakorlatra – úgy rendelkezett, hogy a belső tanács és a bíró választásánál a belső tanács jelöljön három személyt, s a külső tanács és a választópolgárság válasszon. Ez a tágabb közösség jogainak szűkülésével járt.

Pesten a választás menete a 18. század közepén a valóságban az alábbiak szerint történt. Választás kétévente volt, így minden páratlan év Szent György napján megszólaltak a tisztújítást jelezve a harangok. A polgárok a városházán meghallgatták a királyi parancsot a tisztújításra, majd a városbíró és a szószólók lemondtak. A szentmisét követően a választópolgárság betöltötte a megüresedett tanácsosi helyeket, kiegészítette önmagát, s megválasztotta szószólókat és a városbírókat. A tanácsosi tisztség élethossziglani, így ebben a tárgyban a kiegészítéseken kívül teendő nem akadt. A titkos szavazás nem ment át a gyakorlatba.²⁵

Buda kiváltságlevele a pesti kiváltságlevélben foglaltakat szó szerint megismételte.²⁶ A polgármestert és a bírót kétévente (minden páratlan évben) kellett megválasztani Szent György napján.

Kezdetben ennek rendje esetleges volt. 1713-ban készült jelentés már tartalmazta az eljárás menetét. Először a tanács behívással kiegészítette önmagát, majd összehívta a választópolgárságot. Ez utóbbi testület szószótlót választott, majd szentmise következett. Utána a választópolgárság megválasztotta az új polgármestert és a városbíró. A polgármester a templomban, a városbíró a következő tanácsülésen tett esküt. A tisztújítás részletes szabályozására 1727-ben került sor, ettől kezdve az eljárás az alábbiak szerint zajlik. A hagyományos Szent György-napra a belső tanács összehívta a választópolgárságot, tagságát esetleg kiegészítette. A belső tanácsos választása úgy történt, hogy a belső tanács jelölt három személyt, ebből a külső tanács és a választópolgárság együttesen választott.²⁷ Veni Sancte következett, majd a főjegyző felolvasta a királyi utasítást, s a választópolgárság új szószótlót választott a tanács három jelöltje közül (1763 óta két szószótlót.) Most mondott le a polgármester és a városbíró, amely tisztségekre a külső tanács és a választópolgárság megválasztotta az új személyeket. Utána a plébánia-templomba vonultak, hogy letegyék az esküt. A városi iratanyag alapján megfigyelhető, hogy Budán állandóság uralkodott, nagy személycserékre nem került sor.

Buda szabad királyi város tanácsát gróf Erdődy György kamaraelnök, királyi biztos 1737. november 25-én kelt leirata utasította a választások megreformálására. Az 1737. július 12-i királyi rendelettel kiküldött királyi biztos előadta, hogy utasítása szerint elmozdította a régi tanácsot, új szószótlót, tíz új tanácsost, majd polgármestert és bírót választatott, és a következőket rendelte el: 1. A megüresedett tanácsosi helyet a választás szokott idejében, kétévénként, a királyi biztos vagy – ha ilyen nincs – a tanács hármassal jelölése alapján a választópolgárság a külső tanáccsal együtt tölti be. A polgármestert és a bírót ugyanaz a testület választja, de jelölés nélkül. A megválasztott esküt tesz, ülésjogot kap, majd a választást jóváhagyás végett felterjesztik a királyhoz. 2. A tanácsosi helyek betöltésénél előnyben kell részesíteni a tehetséges és jogismerő budai polgárfiakat. 3. A külső tanácsot és a választópolgárságot az 1727. május 5-i királyi rendelet alapján úgy kell megalkotni, hogy ebben mindegyik külváros bírása és két esküdte, mindegyik céh atyamestere és két idősebb mestere kapjon helyet, amint ezt az 1730-i királyi biztosság szabályozta, s a jelen alkalommal is történt.²⁸ 1765-től a magyar kamara utasítása szerint kötelezővé vált a titkos szavazás, amelynek lebonyolítására urnákat, valamint fehér és fekete golyókat vettek segítségül. A belső tanács Budán is élethossziglani kinevezéssel bírt.²⁹

Bár Székesfehérvár ugyanazon a napon kapta meg kiváltságlevelet, mint Pest és Buda, s szövege sok helyen szó szerint megegyezik, a tisztújítás esetén eltérő szövegezéssel is találkozunk. A városi vezetést évente vagy kétevente kellett megújítani, a királyi biztos jelenlétében, a régi szokás szerint. A polgármester vagy a bíró hívta össze a választmányt. A város vezetői lemondtak. Utána a szószóló és a jegyző jelenlétében a választópolgárok egyesével leadták a szavazatukat, ezzel megerősíthették az előző bírót, vagy új bírót választhattak, aki a plébániatemplomban volt köteles esküt tenni. A bírót a tanácsosok közül kellett választani. A tanácsosokat kötelességszegés esetén el lehet távolítani, de elvileg a megbízatás élethossziglan szól. Ha valaki meghalt, annak helyébe kellett új tagot választani.³⁰

Esztergom városát I. József király kiváltságolta 1708-ban, ezzel a város visszanyerte középkori fényét. Bírót vagy polgármestert évente vagy kétevente választottak. A választást a királyi küldött jelenlétében kellett lefolytatni. Ennek menete: a királyi biztos, a szószóló és a jegyző jelenlétében a választópolgárok egyesével szavaztak. Itt vagy megerősíthették a bíró személyét, vagy a tanácsból új személyt választhattak bírónak, amint az előző városoknál is láthattuk. A tanácsba csak akkor kellett új tagot választani, ha valamelyik meghalt, illetve ha méltatlansága miatt lemondatták. Tehát itt is az élethossziglani tanácstagság dominált. Érdekesség viszont, hogy Esztergomban a választópolgárság nevezte ki a többi tisztségviselőt, amely más városban a tanács feladata volt.³¹

Szeged esetében nyolc középkori kiváltságlevél maradt fenn, amelyeket egységbe és új okiratba foglalt III. Károly király 1719-ben. Itt többletként szerepelt a már előbb vázolt szabályozáshoz képest az is, hogy Szent György napján kellett tartani a bíróválasztást a már megszokott mód szerint. Újdonság viszont, hogy ha egy tanácsosi hely halálozás miatt év közben megürült, azt a következő választásig üresen kellett hagyni, időközi választást nem volt szabad tartani. Ha egy tanácsos méltatlan lett a posztjára, ezt jelenteni kellett a kancelláriának, amely esetet a kancellária vizsgált ki. A királyi kancelláriai döntést a városnak kötelessége volt bevárnia. Ilyen rendelkezést Buda, Pest, Székesfehérvár vagy Esztergom esetében nem találhatunk.³²

A szegedi tisztújításokkal kapcsolatosan részletesebb adatokkal is rendelkezünk annak ellenére, hogy a korai városi iratok elpusztultak, s az első iratokkal csak 1717-ből találkozhatunk. A tisztújítás Szent György napján volt, a királyi tisztújító parancsnak megfelelően. A jegyző kijelentette az eddigi tisztségviselők lemondását. A városi

tanács tizenkét tagból állt, valamint egy plusztag képviselte a ráco-
kat. Három szavazatszedőt választottak. Megválasztották a városbíró
és a városkapitányt. Ezt követően a kvártélymestereket (alsóvárosra
három, felsővárosra két fő) és a vásárbírókat (egy fő és egy segéd)
választották meg. Ezután a külső tanácsot egészítették ki. Ez hu-
szonnégy tagú. Majd kiegészítették a választópolgárságot, amely
hatvantagú.

A következő, 1718-as évben hasonlóképpen zajlott a választás,
de itt már nyoma van az adószedők (perceptor) megválasztásának
is. Érdekes, hogy a segédjegyző egyben belső tanácsos és percep-
tor is. Az 1719-es év tisztújításáról nincs adat. Néha nem is tartot-
tak minden évben választást, néha pedig mindent a régiben hagy-
tak. Mivel 1717-ben a főjegyző lett a városbíró, 1720-ig be sem töl-
tötték ezt a hivatalt. Valószínűleg a bíró mindkét tisztséget ellátta.
1720-ban, Szent György-napon egy elhunyt belső tanácsos helyét
kellett betölteni, valamint több elhalt külső tanácsos helyét. A bíró
lemondott, de újra őt választották meg. Ekkor sikerült a főjegyzői
és az aljegyzői posztot is betölteni. A főjegyző eddig vármegyei
szolgálatban állt Heves megyében. Amikor a bíró nem volt itthon,
az elnöki teendőket a legidősebb városi tanácsos látta el, vagy a
városkapitány (azt, hogy tisztsége vagy személye miatt, nem derül
ki). 1721-ben az elhunyt egyik belső tanácsos helyébe öt külső ta-
nácsos személy közül többségi szavazattal választottak. A perceptor
helyébe a külső tanács és a választópolgárság választott új tagot.
Ebből is látszik, hogy a pénzügyek vitele és ellenőrzése elválik a
belső tanácstól. A most megválasztott perceptor a külső tanács tag-
ja. Az előbbi felsorolásból is látható az az országos tendencia, hogy
csak egyes tisztségviselőket választanak újra, a testületeket csupán
kiegészítik. A tisztújításokat általában megelőzte a királyi tisztújító
parancs megérkezése. Sokszor ez megkésett, de ekkor a város en-
nek híján is elrendelte és megtartotta a választásokat. Bár – mint
immáron elegendő példán láttuk – a belső tanács tagjai élethosszig-
lan kapták megbízatásukat, ennek ellenére szokás volt, hogy éven-
te bejelentették lemondásukat. Ezt követően viszont – külön újra-
választási procedúra nélkül – megtarthatták tisztségüket. A hivata-
lokra nem kellett pályázni, a személyeket a közösség választotta ki,
a hivatalvállalás kötelező volt, büntetés terhe alatt. Szegeden a
belső tanács kiegészítésekor a külső tanács és a választópolgárság is
szavazott, de más tisztségviselők megválasztásakor a belső tanács
szavazott kizárólagosan, s külső tanácsnak és a választópolgárságnak
legfeljebb figyelembe vették a véleményét.

Szegeden 1727-ben már két szószólót választottak a rendes április 24-i választáson, más-más nemzetiségűt. 1732-ben például már három szószólót választottak, így érvényesült a három szegedi nemzetiség képviselte. 1733-ban a választópolgárság elhalt tagjai helyébe már úgy választottak új tagokat, hogy figyelembe vették, hogy ki képviselte az alsóvárost, illetve ki a felsővárost, valamint hogy ki melyik nemzetiségbe tartozott: rác, német vagy magyar volt.

Érdekesség, hogy – mint néha más városokban – Szegeden is vita volt, hogy a belső tanács 11 tagú-e és a bíró ehhez csatlakozik (ez van elvileg a szabadalomlevélben lefektetve), vagy pedig 12 tagú és a bíró a tizenharmadik személy. Itt a második mellett döntöttek, így a bíró megválasztását követően a németek jelöltek ki 3 személyt, és ezek közül választották meg az egy plusztagot.

Az 1734. évi a szegedi tisztújító parancs szerint a 12 tagú belső tanácsban figyelembe kellett venni a nemzetiségi különbségeket, a bírót pedig tizenharmadikként a belső tanácsosok közül kellett megválasztani. A kamarást viszont nem a belső, hanem a külső tanács tagok sorából kellett választani. 1736-ban már úgy zajlott le a tisztújítás, hogy a szószólók megválasztásánál az egyik a külső tanács, amíg a másik kettő a választópolgárság tagja volt. Általában elmondható az elkövetkezendő évekre is, hogy az első napon csak a belső tanács és a főbíró személyét választották meg. A választás akár április 27-ig elhúzódhatott, amely időszak alatt a többi tisztségviselőt is megválasztották, ahol erre lemondás, halálozás vagy elköltözés miatt szükség volt. A fentebb leírtak után viszont meg kell azt is állapítani, hogy Szegeden – bár elvben évente volt tisztújítás – 1715 és 1848 között összesen 32 alkalommal történt meg.³³

Pápa mezőváros esetében újabb érdekességgel találkozhatunk, mivel a városi tisztségviselők választásának kérdése mellett találkozhatunk kisebb városi közigazgatási egységek választójogi szabályozásával is. A város közigazgatási egysége az utca, élén az utcabíróval. Ha egy utca túl kicsi volt, akkor több kisebb utca alkotott egy egységet. Az utcabeli előljáróságok bíróból és esküdtekből álltak, akiket évente, Szent György napján választottak meg. A bírók általában évente le is lettek cserélve, az esküdtek általában élethossziglan viselték a tisztséget. A városban tizenkét tagú tanács és a városbíró kezében volt a hatalom. Mezőváros lévén a bírót a földesúr jelölte, általában három-négy tagot. A tanács választotta szabadon a malombíró, a hadnagy és a két vásárbíró, továbbá a borbírák, a tizedesek és a szállásmesterek személyét. 1794-ben megszűnt a huszonnégy tagú külső tanács, és helyébe lépett a negyventagú választópolgárság, élén

a szószólóval. A választópolgárság élethossziglan kapta a kinevezését. Fennmaradhatott volna a külső tanács is, de ezt a földesúrral kötött szerződést felülvizsgáló helytartótanács feleslegesnek ítélte.³⁴

Miskolcon a választásokat Szent György-napon tartották, a kamarai megbízott jelenlétében, aki mint a földesúr megbízottja volt jelen. A választásokon a választópolgároknak volt szavazati joga. A város rendelkezett közgyűléssel, külső tanáccsal és belső tanáccsal. A belső tanács feladata volt gyakorlatilag minden. Ha a bíró nem tudta ellátni a feladatát, akkor a legidősebb tanácstag helyettesítette. A jegyző személyét a közgyűlés jelölte, amelyet a belső tanács hagyott jóvá. A városkapitányt a külső tanács választotta.³⁵

Miskolc mint kamarai mezőváros választási rendszerét meghatározta az államhatalommal kialakult közjogi szerződéses jogviszony. Tudniillik 1755. augusztus 24-én a város szerződést kötött Grassalkovich Antal kamarai elnökkel. Ennek értelmében az eddigi két-három év helyett évente kellett tisztújítást tartani. A városban lakó nemesek nem voltak kötelesek részt venni az igazgatásban, csak ha önszántukból akartak. Eddig főbírónak nevezték a város vezetőjét, mostantól kezdve csupán bírónak. A kamara nemcsak a bíró, hanem a tanácstagok esetében is élhetett a jelölés jogával.³⁶ 1789. május 1-jén a város – a kamara utasítására – főbíró, albíró és polgármestert választott. A polgármester feladata volt a városi közelet általános ellenőrzése, a főbíró és a magisztrátus munkájának segítése. Ő vezette a külső tanácsot. 1790. március 22-én határozták meg a munkamegosztást. A polgármester feladata a gazdálkodás folyamatának vizsgálata, továbbá hogy a hiányosságokról a főbírónak jelentést tegyen. Az igazságszolgáltatás kizárólag a bíró feladata. A külső és a belső tanács vitájában a bíró köteles dönteni és a viszályt elsimítani. Úgy tűnik, hogy a polgármester és a szószóló ugyanaz a személy, mert a polgármestert néha „forminder”-nek nevezik.³⁷ A belső tanács feladata volt a városi alkalmazottak felvétele. Az év első napjaiban választották meg a városgazdát. Más alkalmazottakat is évente választották meg: ilyen volt az ökörcsordás, a gulyás, a hajdúk (hét fő), a bakter, a káplár, a kerülő, a vásárbíró, a kocsisok (négy fő), a városi molnár.³⁸

Óbudán Zichy Miklós földesúr 1746-ban szabályozta a tisztviselők választását. Évente volt bíróválasztás, minden harmadik évben magyar bírót kellett választani. Tizenkét esküdt volt, ebből négy magyar, nyolc német. Ettől kezdve választották az esküdteket élethossziglan. Ha valaki meghalt vagy nagy bűne miatt leváltották, helyébe a földesúr jelölt három személyt, és abból választhatott a község. A bírót az esküdtek választották maguk közül. 1761-ben

hozták létre a külső tanácsot. Eleinte huszonnégy, a század vége felé harminc, majd a 19. század elején negyven tag tartozott a külső tanácsba. Ettől kezdve a belső tanács megüresedett helyeire a külső tanácsosok kerülhettek kizárólagosan, és az évenkénti bíróválasztás jogát (a földesúr három jelöltje közül) is elnyerték.³⁹ A választás a katonai év kezdetén, novemberben volt.⁴⁰ A község a tizenkét esküdt közül bírót választott évenként úgy, hogy két évig német, egy évig pedig magyar volt a bíró. Ez nem mindig tudott érvényesülni, mert a protestáns magyarok nem voltak hajlandóak letenni a hivatal elfoglalásához szükséges esküt. A kiesett esküdt helyére a földesúr három jelöltje közül a község választott újat.⁴¹

1771. február 14-én a pozsonyi kamara leirata a városokban lefolyt tisztújításokkal kapcsolatban azt kifogásolta, hogy a választópolgárok testületében megürült helyeket a belső tanács jelölése útján töltötte be a város. Eperjes város tisztújítási jelentésére válaszolva leirat rendelte el, hogy a választópolgárságnak tanácsválasztáskor és tanácsülések alkalmával külön szobát kell ülésezés és megbeszélések céljára rendelkezésre bocsátani. A választópolgárok testületének tekintélyét szolgálta az az 1775-ben kiadott rendelet, amely szerint büntetett előéletű személy nem lehetett a választópolgárság tagja.⁴²

Általánosan elfogadott nézet, hogy a tisztségek elvállalása kötelezettség volt, amely sok esetben terhet jelentett a tehetősebb polgárok számára is. Volt viszont ellenpélda a kisebb tisztségek esetében. Kassa város már 1625-ben a választópolgársággal közös tanácsülésen ki kellett, hogy mondja, hogy bár eddig a vásárbírói, dézsmaszedői, harangozói tisztséget mindig az a személy kapta meg, aki ezt kifejezetten kérte, mostantól kezdve ezeket a városi tanács által választott tisztségviselőket a választás előtt a városi tanácsnak meg kell vizsgálnia, hogy a jelöltek alkalmasak-e.⁴³

Pécsett két szabályozással is találkozunk: a mezővárosi és a szabad királyi városi szabályokkal. A mezővárosban a bíróválasztás minden év november 1-jén van, Mária Terézia előírásainak megfelelően. Az új bíró a székesegyházban tette le az esküt. A választási eljárást szentmise előzte meg. A püspök-földesúr három jelöltjéből a város szavazta meg a városbíró. A második legtöbb szavazatot kapott lett a helyettese.⁴⁴ Pécsett, 1780. július 3-én kelt az új szabályozás. A város most lett szabad királyi város. Pécsett ettől kezdve minden második esztendőben, de továbbra is mindenszentek napján volt a tisztújítás. A városi tanács és a választópolgárság a városházán gyülekeztek, majd a templomba kellett mennie mindenkinek, és szentmisén kellett részt vennie. A szertartás után a városházára visszamenni, a

bíró, a polgármester, a kapitány s a többiek tisztségeikről lemondtak. A választás golyóbisokkal történt, amint Buda esetében már tapasztaltuk. Mindenki három golyóbist kapott: egy fehéret és két feketét. Akire szavazni akart, annak a jelöltnek a ládájába a fehéret, akire nem akart, azoknak a ládájába a fekete golyókat tette.⁴⁵

Az újkori szabályozás nem egységes, a királyi udvar minden igyekezete ellenére. Legtöbb esetben a királyi biztos el sem jut a választás helyszínére. Ekkor vagy megvárják, s így ezzel elmarad vagy halasztást szenved a tisztújítás, vagy a maguk módján hajtják végre. Sok esetben a földesúr sem törekszik a szabályok maradéktalan betartatására. A szabályok áttekintése és betartatása sok esetben csupán vita esetén történik meg. A városi tisztújítási szabályozások közötti hasonlóság ennek ellenére sok esetben szembetűnő. A minta átadása, illetve a más városokban bevett gyakorlat követése nem egyedi. Az uniformizált szabályozást viszont csak a polgári korszak tudta megteremteni, az egységes és immár az évszázados tradíciókat is hatálytalanítani képes törvényi szabályozás keretében.

JEGYZETEK

¹ CJH 1848. évi 23. tc. 6., 11., 12., 13., 14., 15., 18., 19., 20., 21., 24. §; Kajtár István: *Magyar városi önkormányzatok (1848–1918)*. Budapest, 1992, 47. o.

² Kassa város tradíciójára: Völgyesi Levente: Kassa város választójoga és vallásszabadsága a Rákóczi szabadságharc idején. In *Állam- és közigazgatás Magyarországon az egyes történelmi korokban*. Vaja, 2001, 21–27. o.

³ Egységesítési tendenciákra példák: Esztergom szabad királyi város kiváltságlevele. Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri Regii – A57 – XXXV. kötet. 32–44. o., közli Csáky Imre: *Esztergom szabad királyi város címeres kiváltságlevele*. Budapest, 2004; Buda kiváltságlevele. Budapest Főváros Levéltára, IV–1018. 3. nagydoboz, nro 4. 17. o.). Közli Csáky Imre: *Buda szabad királyi főváros címeres kiváltságlevele*. Budapest, 2003; Székesfehérvár kiváltságlevele. MOL Magyar Királyi Kancelláriai Levéltár, Libri Regii, A 57. XXVII. kötet, 7. o. Közli Csáky Imre: *Székesfehérvár szabad királyi város címeres kiváltságlevele*. Budapest, 2003; Pest kiváltságlevele. Budapest Főváros levéltára, IV–1227. 4. nagydoboz, nro 8. 16. o. Közli Csáky Imre: *Pest szabad királyi város címeres kiváltságlevele*. Budapest, 2003; Pécs szabad királyi város kiváltságlevele. Baranya Megyei Levéltár IV. fond 1008. t. Közli Sándor László: *Pécs szabad királyi város címeres kiváltságlevele*. Budapest, 2002; Győr szabad királyi város kiváltságlevele. MOL Magyar Kancelláriai Levéltár – A 57 – Libri Regii – XXXIX. kötet. 390–394. o. Közli Csáky Imre: *Győr szabad királyi város címeres kiváltságlevele*. Budapest, 2000.

⁴ Körner Zsuzsa – Nagy Márta: *A városrendezési szabályozások története Magyarországon*. Budapest, 2004, 21. o.

⁵ Csizmadia Andor: *Magyar városi jog*. Budapest, 1941, 61. o.

⁶ Csizmadia: i. m. 62. o.

- ⁷ Kajtár István: *Magyar városi önkormányzatok (1848–1918)*. Budapest, 1992, 15. o.
- ⁸ Csizmadia Andor: *Az egyházi mezővárosok jogi helyzete és küzdelmük a felszabadulásért a XVIII. században*. Budapest, 1962, 26. o.
- ⁹ Marosvásárhely, 1604. (Városi levéltár, Leges et Decreta 1–5. lapok.) Közli Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*. [CSMH] I. kötet. *Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai*. Budapest, 1885, 28–30. o.
- ¹⁰ Esztergom városi levéltár, prot. 1728–1729. 48. o. Közli CSMH. IV. kötet II. fele: *Az dunáninneni törvényhatóságok jogszabályai*. Budapest, 1897, 683. o.
- ¹¹ Esztergom vlt. prot. 1727–1732. 330–331. o.; CSMH IV/II. 694. o.
- ¹² Győri Káptalani Levéltár IV. számadókönyv. 121. o.
- ¹³ Győri Káptalani Levéltár IV. számadókönyv. 155–158. o.
- ¹⁴ Tóth Péter – Stipta István: Miskolc igazgatásának és jogéletének jellegzetességei. In Dobrossy István: *Miskolc története III/2. 1702-től 1847-ig*. Miskolc, 2000, 684. o.
- ¹⁵ Kőszeg, 1667. május 26. Városi levéltár, prot. ex 1665–1669. Közli: CSMH. V. kötet II. fele: *Dunántúli törvényhatóságok jogszabályai*. Budapest, 1904, 268. o.
- ¹⁶ Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: *Rákóczi tükrök – Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról*. Budapest, 1973, 519. o.
- ¹⁷ Németh Gábor: *Hegyaljai mezővárosok törvényei a 17–18. századból*. Budapest, 1990, 46–47. o.; Tarcál mezőváros törvényei, 1606. Eredeti Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára, Tarcál mezőváros levéltára, Tarcál protocolluma. 1. kötet. 1606–1692. 5–68. o.
- ¹⁸ Németh: i. m. 77–79. o.; eredeti: Bodrogkeresztúr város törvényei, 1607. február 5. MOL R. 314. Múzeumi törzsanyag, Városi iratgyűjtemény, 2. csomó: Bodrogkeresztúri iratok, Bodrogkeresztúr protocolluma, 1607–1784. 3 recto – 66 verso.
- ¹⁹ Németh: i. m. 97–100. o.; Tokaj mezőváros törvényei, 1610. május 25. Eredeti: BAZ Lt. Sátoraljaújhelyi fióklt., Tokaj mezőváros levéltára, Tokaj protocolluma, 1610–1656. 1–88. o.
- ²⁰ Kállay István: *Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában*. Budapest, 1972, 17–18. o.
- ²¹ Fábiánné Kiss Erzsébet: *Magyar Országos Levéltár. Magyar Kamarai Levéltár*. II. kötet. Budapest, 1973, 290–291. o.
- ²² Bélay Vilmos: *Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancelláriai Levéltár*. Budapest, 1973, 42–45. o.
- ²³ Csáky: *Pest...* 41. o.
- ²⁴ Pest Városi Levéltár. *Választott Polgárság iratai*. 10. szám.
- ²⁵ Kosáry Domokos: Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. In Gerevich László (szerk.): *Budapest története*. III. kötet. Budapest, 1975, 172–176. o.
- ²⁶ Csáky: *Buda...* 43. o.
- ²⁷ Kosáry: i. m. 167. o.
- ²⁸ MOL Magyar Kancelláriai Levéltár 1738. no. 2. 31. mell.
- ²⁹ Kosáry: i. m. 168. o.; Tóth Endréné (szerk.): *Budapest Enciklopédia*. Budapest, 1981, 174. o.
- ³⁰ Csáky: *Székesfehérvár...* 41. o.
- ³¹ Csáky: *Esztergom...* 48–49. o.
- ³² Csáky: *Szeged...* 88–89. o.
- ³³ Reizner János: Tisztújítások Szegeden a 18. század első felében. In Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. *Acta Juridica et Politica*. Tomus XLVI, fasc. 4. Szeged, 1995, 3–22. o.

- ³⁴ Kubinyi András: *Tanulmányok Pápa város történetéből*. Pápa, 1994, 299–307. o.
- ³⁵ Tóth Krisztina: *Esztergom szabad királyi város jegyzőkönyveinek regesztái*. Esztergom, 2003, 8–10. o.
- ³⁶ BAZ Lt., IV. 1501/i. 1. doboz, 4. o.
- ³⁷ BAZ Lt. IV. 1501/a. 15. kötet. 20. o.
- ³⁸ Tóth–Stipta: i. m. 713–714. o.
- ³⁹ Gál Éva: Óbuda 1541–1848. In: Rádi Károly (szerk.): *Tanulmányok Óbuda történetéből* III. Tanulmánykötet. Budapest, 1990, 75–76. o.
- ⁴⁰ Nagy István – Nagy Lajos – Wellmann Imre: *Budapesti 1. sz. Állami Levéltár, Buda sz. kir. főváros, Pest sz. kir. város, Óbuda mezőváros levéltárai*. Budapest, 1959, 311. o.
- ⁴¹ Kosáry: i. m. 178. o.
- ⁴² Kállay: i. m. 28. o.
- ⁴³ Kassa Városi Levéltár, Art. Elect. Comm. stat. Közli CSML. II. kötet II. fele: *Tiszaninneni törvényhatóságok jogszabályai*. Budapest, 1890, 172–174. o.
- ⁴⁴ Pécs Városi Levéltár, 1763–1765. évi jkv. 1763. november 3. (lapszám nélkül). Közli CSML. V. kötet II. fele: *Dunántúli törvényhatóságok jogszabályai*. Budapest, 1904, 541–544. o.
- ⁴⁵ CSML. V. kötet II. fele: *Dunántúli törvényhatóságok jogszabályai*. Budapest, 1904, 560–576. o.